

JONDOR TOPONIMLARINING LEKSIK XUSUSIYATLARI

*Narzilloeva Manzura Shuxrat qizi
Zarmed Universitetining boshlang'ich ta'lim, pedagogika va
psixologiya kafedrasida o'qituvchisi*

ЛЕКСИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ТОПОНИМОВ ДЖОНДОР

*Нарзиллоева Манзура Шухратовна
Преподавательница кафедры начального образования,
педагогике и психологии Университета Зармед*

LEXICAL CHARACTERISTICS OF TOPONYMS JONDOR

*Narzilloeva Manzura Shuxratovna
Teacher of Zarmed University in primary education, pedagogy and
psychology department*

Annotatsiya: Mazkur maqolada toponimikaning umumiy tomonlari, shuningdek, Buxoro viloyati Jondor tumani hududi, uning tarkibiga kiruvchi kichik mikrotoponimlarning mavzuviy xususiyatlarini yoritishga keng ahamiyat berilgan. Hududdagi har bir joy nomining kelib chiqish tarixi, uning geografik tuzilishi tarixan va hozirgi davr uchun qanday umumiylik va xususiyliklarni namoyon qilayotganligi qiyosan o'rganilgan va misollar asosida ko'rsatib berishga harakat qilingan.

Kalit so'zlar: Toponimika, mikrotoponim, etimologiya, lison, nutq, grammatika, leksik-semantik xususiyat, oykonim, gidronim, etnotoponim, oronim, antroponim.

Аннотация: В данной статье большое значение придается общим аспектам топонимии, а также тематическим особенностям Жондорского района Бухарской области, и тематическим особенностям малых микротопонимов, входящих в его состав. Сравнительно изучена и постаралась показать на примерах история происхождения названия каждого места региона, общие черты и особенности его географической структуры исторически и для настоящего времени.

Ключевые слова: Топонимия, микротопоним, этимология, язык, речь, грамматика, лексико-семантический признак, ойконим, гидроним, этнотопоним, ороним, антропоним.

Annotation: This article describes the general sides of toponymy, as

well as the territory of the Jondor District of the Bukhara region, were given wide importance to highlight the thematic features of the small microtoponyms that are part of it. The history of the origin of the name of each place in the territory, the history of its geographical structure and what commonalities and privates it shows for the present time have been studied in comparison and tried to show on the basis of examples.

Keywords: Toponymy, microtoponym, etymology, language, speech, grammar, lexical-semantic feature, oikonym, hydronym, ethnotoponym, oronym, anthropotoponym.

Kirish. Tilshunoslik tildagi umumiy xususiyatlarni o'rganar ekan, har bir til sathidagi tomonlar qaysi jihatdan yondashilayotganligiga qarab tahlil qilinadi. Biz o'rganayotgan Jondor toponimikasida ham dastlab joy nomlarining mohiyatini anglash muhim sanaladi. Bizga ma'lumki, joy nomlari o'zida ham geografik, ham tarixiy xususiyatlarni umumlashtiradi. Toponimika (yunoncha topos- joy, onima - nom) - toponimlarni, geografik nomlarni o'rganadigan fan sifatida tildagi geo-grafik nomlarni to'plash, ularning rivojlanish, o'zgarish tendensiyalarini, areallarini aniqlash, nomlarning muhim leksik- semantik, grammatik xususiyatlarini yoritish, toponimik lug'atlar tuzish, joy nomlari transkripsiyasi singari muammolar bilan shug'ullanadi.

Asosiy qism. Toponimlar til lug'at tarkibining bir qismi bo'lib, til qonuniyatlariga bo'ysunadi; shunga ko'ra toponimika tilshunoslik fanlari qatoriga kiradi. Biroq joy nomlari boshqa so'zlardan farq qiladi va muayyan hududda tarkib topadi, binobarin, geografik qonuniyatlar, tushunchalar va atamalarni (relyef shakllari, o'simlik va hayvon nomlarini, qazilma boyliklarni) aks ettiradi; shu jihatdan toponimika geografiyaning ham ajralmas qismidir. Toponimlar uzoq yashaydi, ularda har xil tarixiy voqealar, tarixiy shaxslarning nomlari, xalq, elat, qabila, urug' nomlari aks etgan bo'ladi; shu nuqtai nazardan toponimika tarix fanlari bilan ham bog'liq. Joy nomlari majmui toponimiya deb ataladi. Toponimiya til tarixi (tarixiy leksikologiya, dialektologiya, etimologiya va b.) uchun muhim manba bo'lib xizmat qiladi. Ba'zi toponimlar uzoq davrlardagi xalqlarning tili, tarixiy o'tmishi, yashagan hududini aniqlashga, foydali qazilmalarni qidirib topishga xizmat qiladi.

Joy nomlari, ya'ni toponimiya bir necha turga bo'linadi. Bular: gidronimiya (yunoncha gidro — suv), ya'ni daryolar, ko'llar, dengizlar, soylar, kanallar, qo'ltilqlar, bo'g'ozlar, sharsharalar nomlari; oronimiya (yunoncha oros — tog', ya'ni yer yuzasining relyef shakllari — tog'lar, cho'qqilar, qirlar, vodiylar, tekisliklar nomlari; oykonimiya (yunoncha

oykos — uy), polinimiya (yunoncha polis — shahar) yoki urbanonomiya (lotincha urbos — shahar), ya'ni qishloq hamda shaharlarning nomlari, mikrotoponimiya (yunoncha mikros - kichik), ya'ni kichik obyektlar: buloqlar, quduqlar, dalalar, o'tloqlar daraxtzorlar, jarliklar, yo'llar, ko'priklar va hatto atoqli otga ega bo'lgan ayrim daraxtlar nomlari. Bundan tashqari, turli xalq, urug'-aymoq nomlari bilan atalgan toponimlar etnotoponimlar (yunoncha etnos - xalq) deyiladi. Kishi ismlari bilan yuritiladigan toponimlarni esa antropotoponimlar (yunoncha antropos — odam) deb atash mumkin.

Toponimikani qaysi fanlar qatoriga kiritish kerak, degan munozara uzoq davom etdi. Toponimika shaharlar, qishloqlar, daryolar, ko'llar, tog'lar kabi geografik nomlarni, ularning kelib chiqishini, tarixini o'rganar ekan, bu fan tilshunoslarga ham, tarixchilarga ham boy ilmiy material beradi. Geografik nomlar, ya'ni toponimlar til lug'at tarkibining bir qismi bo'lib, til qonuniyatlariga bo'ysunadi. Albatta, so'zni tilshunoslik — lingvistika fani o'rganishi kerak. Demak, toponimika atoqli otlarni o'rganadigan onomastika fanining bir qismi bo'lib, tilshunoslik fanlari qatoriga kiradi. Ikkinchi tomondan, geografik nomlar xaritaning eng muhim elementi sifatida biron mamlakat yoki o'lka tabiatining xususiyatlarini aks ettiradi. Ana shu nuqtai nazardan toponimikani geografik fanlar jumlasiga kiritish mumkin. Shu bilan birgalikda, joy nomlari jamiyat tarixi bilan chambarchas bog'liq. Joylarga qanday nom berish avvalo, jamiyatning muayyan bosqichdagi ehtiyojlari bilan belgilanadi. Joy nomlari tarixini bilmasdan turib toponimika bilan shug'ullanish kutilgan natijani bermaydi. Ana shuning uchun ham toponimika tarix fanlari qatoridan o'rin oladi. Demak, toponimika uchta katta soha: tilshunoslik, geografiya, tarix oralig'idagi fandir. Shu bois toponimikaning talaygina faktlari xarakter jihatdan xilma-xil bo'lgan lingvistik, tarixiy va geografik material jalb qilingandagina to'g'ri izohlab berilishi mumkin. Joy nomlari shu qadar ko'pki, hamma toponimlarning ham ma'nosiga yetib bo'lmaydi. Nom qancha ko'hna bo'lsa, uning etimologiyasini bilish shuncha qiyin bo'ladi. Hamma nomlardan ma'no qidirib, mazmuni anglashilmagan nomlari o'zgartirib, boshqacha atash minglab yillarning mahsuli bo'lgan ma'naviy yodgorlik ildiziga bolta urish demakdir. Ma'nosidan qat'iy nazar, barcha nomlar manzil vazifasini bajaradi. Shunday qilib, toponimlarning kishilik jamiyati uchun eng muhim va zaruriy funksiyasi manzil bo'lib xizmat qilishdir. Geografik nomlar manzilgina emas, balki ko'pdan-ko'p axborot — tarixiy, geografik, lingvistik ma'lumot tashiydi. Har qanday geografik nom muayyan mazmunga ega, ma'nosiz nom bo'lmaydi. Lekin ko'pgina joy nomlarining ma'nosi

yo'qolgan, aniqrog'i hozirgi kishilar uchun tushunarsiz bo'lib qolgan. Toponimlar turli asrlar mevasi bo'lib, uzoq davrlar yashaydi. Qadimiy tillarda qo'yilgan nom keyingi xalqlar uchun oddiy toponimdan boshqa narsa emas, uning qanday ma'noni anglatishi haqida har doim ham o'ylab o'tirishmaydi. Geografik nomlar turli davrlar guvohi. Turli soha olimlari — tilshunoslar, geograflar, tarixchilar, arxeologlar, geologlar, etnograflar toponimikaga murojaat qiladilar. Geografik nomlarga qarab o'tmishda qanday xalqlar yashaganini, turli millat xalqlarining o'zaro aloqalarini, ularning bir joydan ikkinchi joyga ko'chib yurishini bilib olish mumkin. Turli davrlarda yashagan va turli tillarda gaplashgan xalqlar O'rta Osiyo, jumladan o'zbek xalqining etnogenezida muayyan darajada ishtirok etgan va o'lkani tarixiy toponimiyasida iz qoldirgan. Buni O'rta Osiyoning o'tmishda ko'chmanchi va yarim ko'chmanchi bo'lgan aholisining hozirgacha saqlanib qolgan urug'-qabila nomlarida ham ko'rish mumkin. Sarmat, Sirak (Siroq), To'xar, Alan, Mitan kabi toponimlar o'lkada turli davrlarda yashagan qadimiy urug'-qabila nomlari bunga misoldir. Biz tahlil qilmoqchi bo'lgan Jondor hududi va uning toponimik xususiyatlarini tarixiy-etimologik, geografik tomonlar bilan bog'lashni lozim topdik.

Jondor (رادناج) (atamasi "tirik, tirik mavjudod" ma'nosini bildiradi). Tuman hududining qadimda turli jonzotlar makon qurishi uchun qulayligi ushbu toponimning vujudga kelishiga asos bo'lgan. Tuman hududi qadimgi va o'rta asrlar tarixiga boy maskan. Dovud alayhisalomning ramziy qadamjosi shu tumanda joylashgan va hanuzgacha muqaddas ziyoratgoh sifatida e'zozlab kelinadi. Islomdan oldingi davr yodgorligi sanalmish Varaxsha qo'rg'oni qadimgi madaniyat izlaridan bahs yuritadi. Varaxsha nomi asosan islomdan keyingi davr yozma manbalarida tilga olinadi. Jumladan, Narshaxiy, Ibn Havkal buxorudotlarning saroyi bo'lmish Varaxsha to'g'risida asosiy ma'lumotlarni qoldirishgan. Musulmon manbalarida aynan shu nom ostida tilga olinishi uning X asrdayoq mustaqil toponim bo'lib shakllanganini ko'rsatadi. Varaxsha va uning nomi to'g'risida boshqa o'rta asr mualliflaridan farqli o'laroq Narshaxiy muhim ma'lumotlarni qoldirgan. Bu borada Ibn Havkal xizmatlari ham e'tiborga sazovor. U o'zining "Surat ul-arz" (Yer surati) kitobida Varaxsha toponimi xususida so'z yuritib, uni bir joyda "Baraxsha"² (بش خرب) (deb qayd etsa, boshqa erda "Faraxsha"³ (بش خرف) (shaklida beradi. Narshaxiy esa toponimni bir xil, ya'ni Varaxsha shaklida qayd etadi. Varaxsha toponimi ikki komponentli - var "qo'rg'on, qal'a" va axsha yoki axshi qabilasi nomidan tarkib topgan, degan fikrlar mavjud. Jondor tumanidagi tarixiy voqealardan guvohlik beruvchi qal'alardan biri bu Tarob qal'asi bo'lib,

1238-yilda mo'g'ullarga qarshi bo'lib o'tgan xalq harakatining rahbari Mahmud Tarobiy shu yerdan. Tarob qal'asi ushbu harakatning markazi edi. Diqqatga sazovor yodgorliklardan yana biri Qizbibi me'moriy majmuasi hisoblanadi. Qizbibi ismli avliyo ayol qabri atrofida XVIII asrda barpo etilgan masjid-xonaqoh, maqbara, chillaxona, hujralar, keyinchalik ochilgan hovuz Mustaqillik yillarida ta'mirlanib, go'zal, fayzli ziyoratgohga aylantirildi. Ushbu maskan toponimga aylanib, Qizbibi nomi ostida xalq ongi va tilida mustahkam o'rnashib oldi. "Daxmai shohon" nomli asar muallifi, o'rta asr shoiri, tazkiranavis Mirzo Sodiq munshiyning ijodiy iste'dodi o'z yurti Jondorda shakllandi va kamol topdi. Jondor tumani hududi amirlik davrida Xayrobod va qisman Somjin deb atalgan. Tuman janubiy-g'arb tarafdin Qorako'l, shimolda Rometan, sharqda Buxoro tumanlari bilan chegaradosh.

Shevaxususiyatlari. Jondor toponimlarining dialektik xususiyatlarida sheva so'zlaridagi xalq tarixi, ma'naviyati o'z aksini topadi. Sheva so'zlari xalqning turmush tarzi, an'analarini o'zida aks ettirgan ko'hna bitik hisoblanadi. Urf-odat, qadriyatlarda ham leksik xususiyatlar namoyon bo'ladi. Etnografizmlar xalqning o'tmishi, milliy madaniyati, turmush tarzi haqida muhim xulosalar chiqarish vositalaridan bo'lib, ular muayyan xalq etnomadaniyatini o'rganishning muhim omilidir. Aytish mumkinki, dialektizm va etnografizm uzviy bog'liq hodisalardir. Biz quyida ayrim etnografizmlar asosida Buxoro viloyati Jondor tumaniga xos sheva materillarini tahlil etamiz.

Gavorabandon – tug'ilgan chaqaloqni beshikka belash, unga turli sovg'asalomlar olib kelish bilan bog'liq marosim. Bu marosim yurtimizning ko'plab hududlarida "Beshik to'yi" nomi bilan yuritiladi. Gavorabandon so'zi etimologiyasiga qaraydigan bo'lsak, fors-tojikchada gavora – beshik, bandon – bog'lash degani, ya'ni beshikka belash.

Beshkecha – chaqaloq tug'ilganligi munosabati bilan beriladigan ziyofat. Bu marosim faqat toq kunlarda o'tkaziladi. Uning nomiga e'tibor qaratadigan bo'lsak, besh va kecha kabi ikki o'zbekcha so'zdan iborat.

Chillagurezozon – fors-tojik tilida chilla (chihil) – qirq kun, gurezozon – qochirmoq, ketkizmoq. Chaqaloq qirq kunlik bo'lganida chilla gurezozon qilib, ya'ni chillani qochirib (o'tkazib), uni ko'chaga, aniqrog'i ona buvisining uyiga olib chiqish marosimi. Chillagurezozonning varianti sifatida Chilyakro'zon (qirq bir kunlik) nomi ham ba'zi joylarda ishlatiladi.

Joyg'undoron – joy – ko'rpa-to'shak ma'nosida; g'undoron – fors-tojikchada yig'moq so'zlaridan olingan bo'lib, nikoh to'yidan keyin

o'tkaziladigan marosim.

Challadi – aslida chorladi. Ushbu marosim nomi Charlar (Toshkent), Challadi (Buxoro), Chaqirdi (Surxondaryo) shakllarida uchraydi. To'ydan keyin o'tkaziladigan marosim bo'lib, kelin chaqirdi, kuyovchaqirdi, qizchaqirdi, qudachaqirdi kabi bir qancha ko'rinishlari bor. Kelinchaqirdida yangi tushgan kelinchakning chillasi chiqqach, o'zining va kuyovning yaqin qarindoshlari uylariga chaqiradi. Bundan ko'zlangan maqsad kelin-kuyovga hurmat ko'rsatish bilan birga, kuyov taraf uchun kelin bilan yaqindan tanishishdir. Kelin chaqirilgan xonadonga kiringuncha uy egalariga, uyning ostonasiga ta'zim qilib kiradi. Kelin-kuyovga sovg'alar in'om etiladi. Kuyovchaqirdi odatda kelinning ota-onasi, yaqin qarindoshlari tomonidan amalga oshiriladi.

Sarshuyon – fors-tojik tilida sar – bosh, shuyon – yuvmoq so'zlaridan olingan. Nikoh to'yidan yetti yoki o'n kun o'tib kuyovning uyida bo'lib o'tuvchi marosim. Raxzanon – atama rax va zanon qismlaridan iborat bo'lib har ikkalasi ham fors tiliga mansub. Rax (raxt) – ko'rpa-ko'rpachalarning ustma-ust terilgani; zanon – urmoq, termoq. To'yda ko'rpa-ko'rpachalarning ustma-ust terilishi bilan bo'liq marosim.

Oshbiyon – aslida bu atama osh va bibiyon (bibilar) kabi ikki qismdan tashkil topgan. Oshbiyon ba'zan Bibi Seshanba deb ham ataladi. Bibi Seshanba, Seshanba ona – o'zbeklar va tojiklarning afsonalarida oilaviy baxt, shuningdek ip yigirish va tikuvchilik kabi hunarlarning homiysi, piri. Bibi seshanba sharafiga ayollar seshanba kunlari to'planib, yig'in, marosim o'tkazish, uni keksa, olijanob kampir siymosida tasavvur etib, Bibi Seshanbadan oilaviy turmushda o'zlari uchun saodat, kasblari uchun rivoj berishini tilab, u to'g'ridagi rivoyatlarni yodga olish, o'qish odati bor [en] kabi ma'lumotdan anglash mumkinki, ayollar ishtirokidagi ushbu marosim nomi ham sheva ta'sirida o'zgargan.

Padaroshi – atama ikki qismdan tuzilgan: padar+osh. Padar – fors-tojikchada ota ma'nosini anglatadi; osh esa asosan palov ma'nosida qo'llanadi. Padaroshi nikoh to'yida kuyovning uyida erta saharda osh berish marosimini anglatadi.

Jomapo'shon – joma va po'shon asoslaridan tuzilgan ushbu so'z sarmo kiyitmoq – kuyovga chopon kiydirish marosimini anglatadi. Jomapo'shon padaroshi marosimida amalga oshiriladi. Sallabandon – salla – bosh kiyimi, bandon (forscha) bog'lamoq bo'lib, voyaga yetgan qizlar, ayollarga ota-onasining zimmasidagi vazifa sifatida salla o'rash bilan bog'liq marosimini ifodalaydi.

Ko'rdi – sof o'zbekcha so'z bo'lib, ko'rdining ma'nosi to'ydan bir necha kun o'tib, yangi tushgan kelinni ko'rib, unga sovg'a-salom berishdir.

Buxoro shevasidagi taom nomlari ham e'tiborga sazovor. Quyida ularning ba'zilar bilan bog'liq qarashlarni bayon etamiz.

Sho'rbo – adabiy tildagi sho'rva. Uning etimologiyasiga qaraydigan bo'lsak, fors-tojikcha “sho'r oba”, ya'ni tuzli, sho'r suv va undan tayyorlanadigan suyuq taom (5:86).

Piyoba (piyova) – piyoz hamda ob, ya'ni suvdan tayyorlanadigan suyuq taom bo'lib, ilgari piyoz oba deb atalib, so'ng fonetik hodisaga uchrab, piyoba shakliga kelib qolgan.

Moshoba – mosh va ob (suv) so'zlaridan kelib chiqqan taom.

Qurutoba – qurut, suv, go'sht va sabzavotlardan tayyorlanadigan yaxna taom. Birinjoba – birinj – guruch va suvdan tayyorlanadigan suyuq taom.

Obiro'g'an – ob – suv, ro'g'an (rovg'an) – yog' deganidir. Obiro'g'an palovning guruch solingungacha bo'lgan jarayoni, ya'ni yog', g'o'sht, piyoz, sabzi solingan qismi, adabiy tildagi zirvak so'zining aynan o'zidir.

Ko'rinib turibdiki, yuqorida ob so'zi yordamida tarkib topgan taom nomlari anchaginani tashkil etadi. Ovqat nomidan tashqari ba'zi suyuqlik nomlari ham ob so'zi bilan yasalgan. Masalan: objo'sh – jo'sh (forsa) qaynamoq degani bo'lib, obi jo'sh so'zidan kelib chiqib, qaynagan suv deganidir; g'o'lingob – g'o'ling – o'rikning quritilgani, turshak bo'lib, turshak va suv qo'shib tayyorlanadigan ichimlik nomi (6: 101). Shuningdek, Jondor shevasida shirbirinj, sho'rtoppa, maydaosh kabi taom nomlari ham uchraydiki, ular boshqa hududlarda qo'llanmaydi. Shirbirinj – tojikcha shir – sut, birinj – guruch so'zlaridan kelib chiqqan bo'lib, sut va guruchdan tayyorlaniluvchi quyuq taomni ifodalaydi. Sho'rtoppa – lag'monga o'xshash xamirli taom bo'lib, tuzli suvda qaynatilib, to'p-to'p qilib laganga solingani uchun «sho'rto'ppa» nomini olgan. Maydaosh – Jondor shevasida chuchvara shu nom bilan ataladi. Mayda-mayda tugilgani bois mayda osh nomini olgan.

Jondor shevasida oziq-ovqat, meva, sabsavot, o'simliklarning o'ziga xos nomlari mavjudki, ular boshqa hududlarda uchratish mumkul yoki boshqa fonetik shaklda qo'llanishi bilan farqlanadi.

Zardoli – tojikcha “zard” – sariq, oli – danakli ho'l meva, ya'ni sariq oli degani bo'lib, aynan o'rik mevasidir.

G'o'ling – o'rikning qoqisi, adabiy tildagi turshak.

Qaroli – qora+oli bo'lgan va vaqt o'tib fonetik nuqtayi nazardan soddalashib, bir urg'u bilan talaffuz etilish holatiga kelgan hamda qaroli shaklida muqimlashgan.

Javpazak – javzo – yulduzlar burjidagi oy nomi, pazak – fors-tojikchada pishmoq. Javzo oyida pishadigan olma navi. Avvalboshda

“javzopazak” shaklida bo‘lib, vaqt o‘tishi bilan javpazak ko‘rinishiga kelgan.

Hazorispan – aslida: hazorispan. Manbalarda sipand shakli ham uchraydi. Yovvoyi shifobaxsh o‘simlik bo‘lib shamollashda keng qo‘llanadi. Jondor shevasida hazorispan, hazorispan, hazorispan kabi shakllarda qo‘llanishi ham kuzatiladi.

Sidona – aynan siyohdona bo‘lib, “siyoh” – qora va dona so‘zidan kelib chiqqan, qora dona demakdir.

Tabiati. Jondor tumani Buxoro vohasida Zarafshon daryosi quyi oqimining shimoli g‘arbida, cho‘l zonasida joylashgan. Relyefi, asosan, tekislik, qisman botqoq va sho‘rxoklar ham bor. Hududining qolgan qismi cho‘l (Urgancho‘l va O‘rtacho‘l) yaylovlaridan iborat. Tekisliklar bag‘rida alohida do‘ngliklar (Uchbosh, Sho‘rquduq) uchraydi. Iqlimi keskin kontinental, cho‘l iqlimi. Ba‘zan, Urgancho‘ldan garmisel esib turadi. Vegetatsiya davri 218 kun. Bahor sernam, yoz uzoq davom etadi, serquyosh, quruq, jazirama issiq, kuz qisqa va qishi iliq, ba‘zan ayozli. Yanv. ning o‘rtacha t-rasi 0—0, G, iyulniki 28—30. Yillik o‘rtacha t-ra 15—16°. Minimal harorat—27°, maksimal harorat 45°. Yillik yog‘in qariyb 125—130 mm, aksariyat qismi fevral-mart oylariga to‘g‘ri keladi. Tuman hududidagi obikor yerlar dastlab Zarafshon daryosidan sug‘orilgan. Amu-Buxoro mashina kanalining, ayniqsa Jondor tarmog‘ining ishga tushirilishi tufayli hozirgi kunda Amudaryo suvi bilan ta‘minlanadi. Vohadagi obikor yerlarning tuprog‘i madaniy o‘tloqi, bo‘z tuproqlar (ba‘zi joylarda bu tuproqlar sho‘rlangan). Cho‘l qismini qumli, gipsli, gilli, qumli cho‘l, qo‘ng‘ir tusli sur, taqir, taqirli na sho‘rxok tuproqlar egallagan. Yovvoyi o‘simliklardan daryo terrasa va qayirlarida qamish, ro‘vak, bug‘doyiq, sho‘rajriq, kampirsoch, itgunafsha, yulg‘un, sho‘rxok yerlarda pashmaksho‘ra, oqsho‘ra, qumli cho‘llarda oq saksovlul, boyalich, quyonsuyak, selin, astragal va b. o‘sadi. Aholisi, asosan, o‘zbeklar (95,6%); shuningdek, rus, tojik, qozoq, turkman va b. millat vakillari ham yashaydi. Tokzor va mevazorlar bor. Oziq-ovqat va yengil sanoat tarmoqlari mavjud bo‘lib, ularning aksariyati tuman markazida joylashgan. Plastmassa, vino, konserva z-dlari, non, SuT k-tlari, Navoiy jamoa xo‘jaligi hududida Buxoro paxta tozalash z-dining filiali, «Xadan» (O‘zbekiston — Xitoy) qo‘shma korxonasi mavjud. Tumanda jamoa, shirkat, ijara, dehqon, fermer xo‘jaliklari faoliyat ko‘rsatmokda. Sug‘oriladigan yer maydoni 28,2 ming ga. Shu jumladan donli ekinlar 7,5 ming ga, texnika ekinlari 17,5 ming ga, kartoshka, poliz, sabzavot 1,3 ming ga, yem-xashak 1,9 ming ga yer maydonini egallaydi (1999). Chorvachilik go‘sht-sut va jun-teri yetishtirishga ixtisoslashgan. Jondor tumani xo‘jaliklarida 45,4

ming qoramol, 105,3 ming qo‘y va echki, 35,8 ming parranda boqiladi. O‘rmon xo‘jaligi 66,4 ming ga maydonda joylashgan. Bu yerda ko‘chat yetishtirish yo‘lga qo‘yilgan. Qumli joylarida, asosan, saksovul, qandim, cherkez o‘sadi.

Keyingi to‘rt yilda tuman ijtimoiy-iqtisodiy hayotidagi tub ijobiy o‘zgarishlar, jumladan, maktab binolarining ta‘mirlanishi, qishloq xo‘jaligida klaster tizimining joriy qilinishi, ko‘plab issiqxona va sanoat korxonalarining ishga tushirilishi aholi turmush darajasining o‘shishiga xizmat qilmoqda.

Buxoro viloyatining qadimiy maskanlaridan biri bo‘lib, uning tarixiy-geografik jihatdan shakllanishi va rivojlanib borishi Zarafshon daryosi bilan bogliqdir. Bu daryo bir necha ming yillar davomida otib, o‘zining quyi qismini obi-xayot bilan ta‘minlashi barobarida o‘tkazib kelgan Buxoro voxasini xam shakllantirgan, bu yerda ilk dexqonchilik madaniya tining paydo bo‘lishiga asos yaratgan. Misr Nil daryosining farzandi bo‘lgani singari Bu orol voxasi Zarafshonning farzandi, uning xosilasidir. Zarafshon vohasida aholining ko‘payishi va urbanizatsiya jarayoni shu o‘lka tabiiy sharoitiga bog‘liq sur‘atda davom etgan. Arxeolog olimlarning tadqiqotlariga ko‘ra, bu jarayon Zarafshon daryosining tomonida, uning sertarmoq irmoq va o‘zanlari atrofida ancha erta boshlangan.

Xulosa. Xulosa sifatida aytish mumkinki, Buxoro viloyatining Jondor shevasi o‘ziga xos leksik xususiyatlarga egaligi bilan ajralib turadi. Ushbu hudud shevasi fors-tojik tili hamda o‘zbek tilining o‘g‘uz lahjasi ta‘siri ostida shakllangan. Hudud shevasida fors-tojik tilining ta‘siri turli nomlar, xususan, meva, o‘simlik, uy-ro‘zg‘or va boshqa guruh so‘zlar misolida namoyon bo‘ladi. Jondor shevasiga xos jihatlarni aniqlash orqali o‘zbek tilining tarixiy shakllanish jarayoni hamda bu tilning qanday tillar bilan aloqada bo‘lganligi, ularning o‘zaro ta‘siri haqida xulosalar chiqarish imkoni yaratiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati.

Жўраев Б. Ўзбек адабий тили ва диалектлари. -Т.: Фан, 1963.

Мирзаев М.М. Ўзбек тилининг Бухоро группа шевалари: филология фанлари доктори дисс. – Тошкент, 1965 – 461-б.

Рахмонов Н.С. Ўзбек тили Навоий вилояти шевалари морфологик хусусиятларининг лингвоареал тадқиқи: филол. фанл...фалсафа докт. диссер. –Самарқанд, 2018. – 164 б.

Решетов В. В., Шоабдурахмонов Ш. Ўзбек диалектологияси. -Т.: Ўқитувчи, 1978.

Тўйчибоев Б., Ҳасанов Б. Ўзбек диалектологияси. –Т.: Абдулла Қодирий номидаги халқ мероси нашриёти, 2004.

Шоабдурахмонов Ш. Ш. Ўзбек адабий тили ва ўзбек халқ

шевалари. -Т.: Фан, 1962.

Kilichev, B. E. (2021). BUKHARA REGION'S TYPICAL TOPONYMS TRANSFORMED BY MEANS THE NAMES OF NATIONS. *Theoretical & Applied Science*, (2), 43-46.

Kilichev Bayramali, Khojaoglu Timur, Adizova Nodira Classification of Oykons (On the Example of Bukhara Region) *International Journal of Culture and Modernity* ISSN 2697-2131, 2022, Volume

Bobirovich, N. M. . (2022). ILK O'SPIRINLIK DAVRIDA SHAXS SHAKLLANISHINING PSIXOFIZIOLOGIK ASOSLARI VA SHAXSLARARO MUNOSABATLAR. *IJTIMOY FANLARDA INNOVASIYA ONLAYN ILMYIY JURNALI*, 2(12), 68–71. Retrieved from <http://sciencebox.uz/index.php/jis/article/view/5047>

Muhrodbek Bobirovich Nabiyev (2021). ILK O'SPIRINLIK DAVRIDA SHAXSLARARO MUNOSABATLAR SHAKLLANISHINING PSIXOLOGIK ASOSLARI. *Scientific progress*, 2 (6), 1146-1149.

Nigmatovna, N. G., & Erkinovna, U. V. (2020). Pharaoh of the weavers of bahaiddin naqshband. *Academicia: An International Multidisciplinary Research Journal*, 10(5), 922-926.

Наврўзова, Г. (2005). Нақшбандия тасаввуфий таълимоти ва баркамол инсон тарбияси. Тошкент:“Фан, 233.

Наврўзова, Г., & Зоиров, Э. (2018). Бухорои Шарифнинг етти пири. Тошкент: Мухаррир, 80.

Negmatovna, N. G. (2021). Khojagon education and the specifics of this way. *Academicia: An international multidisciplinary research journal*, 11(1), 1331-1337.

Navruzova, G. (2020). Bahaiddin Naqshband-the seventh pir of Bukharai Sharif (Noble Bukhara). *Islamic thinking. Scientific-educational, religious-cultural, information publication magazine. Tashkent. Special issue*, 5-8.

Nematovna, N. G. (2021, February). The essence of Abu Ali Ali Sina's treatise on birds and the influence of mystical ideas on its development. In *Archive of Conferences* (Vol. 16, No. 1, pp. 19-23).

Muzafarovna, Y. M. (2022). TIBBIY PEDAGOGIK YO 'NALISH TALABALARIDA MILLIY AN'ANALAR ASOSIDA BAG 'RIKENGLIKNI RIVOJLANTIRISHGA OID TARIXIY TAJRIBALAR. *IJTIMOY FANLARDA INNOVASIYA ONLAYN ILMYIY JURNALI*, 2(12), 80-84.

Yuldasheva, M. M. (2022). Development of Tolerance in Students of Medical Pedagogical Direction on the Basis of National Traditions.

Pindus Journal Of Culture, Literature, and ELT ISSN, 2792-1883.

Inoyatovna, M. D. . (2022). THE MAIN PEDAGOGICAL PRINCIPLES OF EDUCATION AND DEVELOPMENT OF GIFTED STUDENTS. IJTIMOIY FANLARDA INNOVASIYA ONLAYN ILMIY JURNALI, 2(12), 64–67. Retrieved from <http://sciencebox.uz/index.php/jis/article/view/5046>

Холикова, М. К. К. (2021). ВАЖНЫЕ АСПЕКТЫ ЭСТЕТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ ШКОЛЬНИКОВ В ДУХЕ НАЦИОНАЛЬНЫХ ЦЕННОСТЕЙ. European research, (1 (38)), 73-75.

Holikova, M. K. IMPORTANT ASPECTS OF AESTHETIC EDUCATION OF SCHOOLCHILDREN IN THE SPIRIT OF NATIONAL VALUES.

Sodiqova A.H., «Didactic opportunities for development of special competencies in students of technological education» // Finland, Helsinki international scientific online conference «SUSTAINABILITY OF EDUCATION SOCIO-ECONOMIC SCIENCE THEORY» October 7 th 2022. Finland, Helsinki -P. 175-180.

1) Akramov, A. (2021). Psychological mechanisms and determinants of maintaining human health. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 8(8).

2) Akramov, A. (2021). ФИЗИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА В СИСТЕМЕ СОЦИАЛЬНОЙ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ЗАЩИТЕ С НАСЕЛЕНИЕМ. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 8(8).

3) Akramov, A. (2021). SHARQ ALLOMALARINING MILLIY SPORT O‘YINLARI TO‘G‘RISIDAGI ILMIY FIKR VA QARASHLARI. EDAGOGIK AHORAT, 250.

4) Shavkatovich, A. A. (2020, December). MORAL EDUCATION IN THE MIND OF THE YOUNG GENERATION PSYCHOLOGICAL MECHANISMS OF FORMATION. In Конференции.

Madina, X. (2023). RANGLARNING INSON RUHIYATIGA TA‘SIRI VA ESTETIK TARBIYANI RIVOJLANTIRISHDAGI ROLI. TA‘LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI, 3(1), 296-299.

ХОЛИКОВА, М. ВАЖНЫЕ АСПЕКТЫ ЭСТЕТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ ШКОЛЬНИКОВ В ДУХЕ НАЦИОНАЛЬНЫХ ЦЕННОСТЕЙ. EUROPEAN RESEARCH Учредители: Олимп, (1), 73-75.